

СТИМУЛЮВАННЯ ОТРИМАННЯ ОСВІТИ БЕЗ ВІДРИВУ ВІД ВИРОБНИЦТВА В 50-60-х РОКАХ ХХ ст. (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються правові аспекти навчання працюючої молоді у середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах у 50-60-х рр. ХХ століття. Молоді робітники і колгоспники мали право на скорочений робочий день або тиждень, додаткову відпустку для складання іспитів, вони забезпечувалися путівками до санаторію і будинків відпочинку, туристичних таборів, харчуванням у їдальнях і буфетах шкіл. Після закінчення школи робітникам надавався більш високий кваліфікаційний розряд.

Ключові слова: працююча молодь, загальноосвітня вечірня (змінна) середня школа, скорочений робочий день (тиждень), додаткова відпустка, путівка до санаторію чи будинку відпочинку, кваліфікаційний розряд.

В статье рассматриваются правовые аспекты обучения работающей молодежи в средних общеобразовательных вечерних (сменных) школах в 50-60-х гг. XX столетия. Молодые рабочие и колхозники имели право на сокращенный рабочий день или неделю, дополнительный отпуск для сдачи экзаменов, они обеспечивались путевками в санатории и дома отдыха, туристические лагеря, питанием в школьных столовых и буфетах. После окончания школы рабочим присваивали более высокий квалификационный разряд.

Ключевые слова: работающая молодежь, общеобразовательная вечерняя (сменная) средняя школа, сокращенный рабочий день (неделя), дополнительный отпуск, путевка в санаторий или дом отдыха, квалификационный разряд.

In article legal aspects of training of working youth at average general educational evening (replaceable) schools in 50-60th of XX centuries are examined. Young workers and collective farmers had the right to the reduced working day or week, additional holiday for a passing examinations, they were provided with permits in sanatorium and a rest house, tourist camp, a feed in school dining rooms and buffets. After leaving school by the worker appropriated higher qualifying category.

Key words: working youth, the general educational evening (replaceable) high school, the reduced working day (week), additional holiday, the permit in sanatorium or a rest house, the qualifying category.

Національне піднесення та демократизація суспільства незалежної України зумовили переосмислення широкого спектру подій, явищ, процесів вітчизняної історії. Сучасне національно-культурне відродження актуалізувало інтерес до становлення та розвитку освіти в Україні. У цьому зв'язку актуальним є звернення до наукового аналізу особливостей функціонування вечірніх (змінних) шкіл в 50-60-х роках минулого століття.

І попри умовність екстраполяції минулих подій на сучасні, врахування історичного досвіду відкриває широкі можливості для визначення шляхів удосконалення суспільства. Це вкрай важливо під час

сучасного українського державотворення, що супроводжується змінами становища як дорослого населення, так і підростаючого покоління. Однією з соціальних проблем сучасного українського суспільства стає складна ситуація з працевлаштуванням як молоді, так і дорослого населення, проблема перекваліфікації частини населення до більш потрібних в нинішній час професій, подальше покращення знань та підвищення кваліфікації робітників, породжене конкуренцією на ринку праці в умовах ринкової економіки.

У зв'язку з цим пріоритетним є вироблення ефективної та виваженої державної політики у

сфері освіти для дорослих та населення, зайнятого на виробництві. З огляду на це, велику практичну цінність має творче використання досвіду роботи вечірніх шкіл в УРСР в 50-60-х роках минулого століття. Цікавою є проблема стимулювання навчання молоді та дорослого населення у вечірніх школах державою та адміністрацією підприємств.

Проте дане питання ще не стало темою окремого спеціального дослідження. Певні напрацювання в цьому напрямку має Ю. П. Орловський [1], який займався аналізом радянського законодавства стосовно учнів вечірніх шкіл, а також О. М. Шпортенко [2].

Перш за все, слід зауважити, що якість та ефективність навчання у вечірніх школах багато в чому залежало від уваги і допомоги, які надавалися вечірнім школам адміністраціями підприємств, де працювали учні цих шкіл, а також з боку держави.

Так, одним із заходів по стимулюванню навчання без відриву від виробництва було закріплення в законодавстві порядку присвоєння високих кваліфікаційних розрядів за найбільш складними робітничими професіями. Таке присвоєння було можливе лише за наявності в робітника середньої освіти [3].

Велике значення для залучення робітників до загальноосвітнього навчання і для успішного поєднання праці з навчанням мали пільги, які надавалися підприємствами учням вечірніх шкіл.

Перш за все такі пільги мали на меті збільшення тривалості вільного часу для успішного здобуття знань. Збільшення тривалості вільного часу досягалося шляхом встановлення для осіб, які навчалися в загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах і заочних школах, в період навчального року скорочення робочого тижня або ж скорочення тривалості робочого дня, додаткової відпустки у зв'язку з навчанням, а також деяких інших пільг [4].

Передбачалося, що робітникам, які успішно навчалися у вечірніх (змінних) і заочних школах, у період навчального року встановлювався скорочений робочий тиждень: у школах робітничої молоді – на 1 робочий день чи відповідну йому кількість робочих годин (при скороченні робочого дня протягом тижня), в школах сільської молоді – на 2 робочі дні чи відповідну їм кількість робочих годин (при скороченні робочого дня протягом тижня).

Скорочений робочий день встановлювався, як правило, для учнів, які працювали службовцями. Для тих, хто навчався і працював на виробництві, зазвичай встановлювався скорочений робочий тиждень, тому що при позмінній роботі неможливе щоденне скорочення робочого дня.

Відповідно до Положення про пільги для робітників і службовців, які поєднують роботу з навчанням у навчальних закладах, учні шкіл робітничої та сільської молоді звільнялися від роботи протягом навчального року не більше ніж на 36 робочих днів при шестиденному робочому тижні чи на відповідну їм кількість робочих годин [5].

Поєднання праці з навчанням у вечірній школі – окрема причина для скорочення робочого дня, яка не залежить від інших підстав, з яких проводиться скорочення робочого часу. Тому пільга по звільненню від праці робітників, які навчалися в школах робітничої і сільської молоді, розповсюджувалася і на осіб віком до 18 років, у яких робочий день і так був скороченим у зв'язку з їх віком.

Скорочення робочого часу учням шкіл робітничої і сільської молоді мало суворо цільове призначення: створення молоді умов для занять протягом усього навчального року. Тому додавання вільного від роботи часу, передбаченого для учнів вечірніх (змінних) шкіл, не допускалося. Однак могли бути і об'єктивні причини, коли особи, які навчалися в школах робітничої і сільської молоді, не могли регулярно використовувати вільні від роботи дні: роз'їзний характер, сезонність. У таких випадках керівники підприємств мали право надавати особам, які навчалися в загальноосвітніх вечірніх школах, вільні робочі дні в сумованому вигляді (замість потижневого надання таких днів) в міжсезонній чи в інший період найменшої зайнятості на виробництві. Сумована кількість днів не повинна була перевищувати загальної кількості вільних днів для навчання – 36 робочих днів [6].

За час звільнення від роботи особам, які навчалися у вечірніх школах, виплачувалося 50 % середньої заробітної плати за основним місцем роботи, але не нижче встановленого мінімального розміру заробітної плати.

Окрім скороченого робочого дня чи скороченого робочого тижня з оплатою в визначеному розмірі, керівники підприємств могли надавати без шкоди для виробничої діяльності робітникам, які навчаються у вечірніх школах, за їх бажанням у період навчального року 1-2 вільні від роботи дні на тиждень без збереження заробітної плати.

Пільги у зв'язку з навчанням в школах робітничої і сільської молоді надавалися лише тим, хто успішно навчався в цих школах. Тому доцільним є питання, кого варто відносити до цієї категорії?

Встигаючими вважалися особи, які не мали в даному місяці незадовільних оцінок. Директори шкіл були зобов'язані щомісячно повідомляти адміністрацію підприємств про відвідування і успішність учнів. На підставі цих даних робітникам, які навчалися, надавалися пільги на наступний місяць. Наприклад, учень у березні отримав незадовільну оцінку з російської мови. Відповідно, він є невстигаючим і в квітні не буде користуватися скороченим робочим тижнем. Якщо ж цей робітник виправив у квітні цю незадовільну оцінку і не отримав інших двійок, то в травні він знову отримував право на визначені пільги [7].

Вільний від роботи день, або ж щоденне скорочення робочого часу надавалося за спеціальним графіком. Такі графіки затверджувалися керівниками підприємств після узгодження з профспілковими комітетами і директорами відповідних вечірніх

(змінних) загальноосвітніх шкіл. При складанні графіків бралися до уваги побажання учнів і можливості виробництва.

Передбачений порядок введення в дію графіків надання скороченого робочого дня (скороченого робочого тижня) дозволяв профспілкам здійснювати контроль за виконанням робітниками, які навчаються без відриву від виробництва, навчальних планів, правильним використанням наданого їм вільного часу для навчання і підвищення виробничої кваліфікації [8].

Для успішного закінчення навчання важливу роль відігравали і додаткові відпустки, які надавалися на період випускних екзаменів. Термін відпусток і порядок їх оплати залежали від класу, в якому складалися екзамени.

Так, для випускників XI класів було встановлено відпустку терміном у 20 робочих днів, а для учнів, які навчалися у VIII класі – 8 робочих днів. На час такої відпустки за учнями зберігалася їх заробітна плата із розрахунків тарифної ставки чи окладу. Особам, які складали екстерном екзамени на атестат зрілості, було встановлено відпустку терміном у 20 робочих днів, а тим робітникам, які складали екзамен за восьмирічну школу – 15 днів зі збереженням середньої заробітної плати [9].

Ціль додаткових відпусток полягала в тому, щоб звільнити робітників, які навчаються без відриву від виробництва, від роботи для складання випускних іспитів. Тому вони надавалися незалежно від стажу роботи робітника на даному підприємстві. З цієї ж причини навчальна відпустка не могла бути перенесена на інший, не пов'язаний з екзаменами час чи поєднуватися з відпусткою, яка надається робітнику в наступному році.

Додаткові відпустки надавалися на основі довідки відповідної школи, в якій навчався той чи інший робітник. У довідці вказувалося, що даний робітник є допущеним до складання екзаменів. Ця довідка видавалася, якщо учень вечірньої (змінної) школи мав задовільні річні оцінки.

Законодавство про пільги для робітників, які поєднують працю з навчанням в загальноосвітніх школах, враховувало також, що в цих школах учні складають не лише випускні, але і перевідні екзамени. З цією метою їм надавалося від 4 до 6 вільних від праці днів зі збереженням середньої заробітної плати за основним місцем роботи. Ці дні надавалися за рахунок скорочення загальної кількості днів, на які мали право робітники, що навчалися без відриву від виробництва. У зв'язку з тим, що за вільні дні зберігалася заробітна плата в розмірі 50 % від звичайної, а за дні, які надавалися для складання перевідних іспитів – 100 %, кількість днів скорочувалася вдвічі. Так, учню 7 класу для складання перевідних іспитів надавали 5 вільних від роботи днів зі збереженням середньої заробітної плати. Відповідно, кількість днів, які надавалися йому для навчання в поточному році зі збереженням 50 % заробітної плати, має бути зменшена на 10 днів.

На деяких підприємствах робітникам, які вступили до шкіл робочої молоді, видавалися путівки-направлення на навчання, в яких містилися зобов'язання підприємства створювати всі необхідні умови для регулярного відвідування занять робітниками, які навчаються в цих колах [10].

Максимум сприятливих умов при наявних виробничих можливостях – такою була головна направленість заходів, які проводилися в галузі освіти робітників, що навчалися без відриву від виробництва. Це проявлялося в наданні їм не лише навчальних пільг, але і трудових прав у зв'язку з навчанням. Так, за бажанням робітника, який навчався в школі робітничої чи сільської молоді, адміністрація підприємства була зобов'язана при наданні йому щорічної відпустки приурочувати цю відпустку до часу складання випускних чи перевідних іспитів. Дане правило розповсюджувалося на всіх учнів середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) і заочних шкіл і застосовувалося незалежно від того, надається відпустка за перший робочий рік чи за наступні робочі роки. Відповідно до цього, встановлене законодавством загальне правило про надання відпустки за перший робочий рік лише по завершенню 11 місяців безперервної роботи на даному підприємстві не застосовується до робітників, які навчаються в вечірніх (змінних) школах, якщо вони хотіли приурочити щорічну відпустку до складання екзаменів в школах. За проханням робітника, який поєднує роботу з навчанням у загальноосвітній школі, адміністрація може надати йому щорічну відпустку з таким розрахунком, щоб вона була використана до початку занять у школі, тобто в період літніх канікул.

Тогочасне законодавство передбачало ряд інших пільг для робітників і службовців, які проходили навчання в школах робітничої та сільської молоді. Наприклад, діяло правило про обмеження залучення робітників, які навчаються без відриву від виробництва в загальноосвітніх навчальних закладах до понаднормових робіт. Зокрема, заборонялося залучати робітників і службовців до понаднормових робіт у дні занять.

Велика увага на підприємствах приділялася житлово-побутовим умовам, культурному дозвіл्लю робітників, які навчалися в загальноосвітніх школах без відриву від виробництва. Вони забезпечувалися путівками до санаторіїв і будинків відпочинку, туристичних таборів, харчуванням у їдальнях і буфетах шкіл. Також підприємства направляли таких робітників до заводських профілакторіїв [11].

Отже, процес навчання без відриву від виробництва мав ряд труднощів для учнів. Адже вони мали не лише якісно готуватись до занять, але й були майже постійно зайняті на виробництві. Це звісно обмежувало час, який учні вечірніх та заочних шкіл могли виділити на підготовку до занять, сприяло зниженню якості їх знань. Тому держава та адміністрація підприємств проводили низку заходів, спрямованих на заохочення до навчання у вечірніх і заочних загальноосвітніх

школах та на створення належних умов для здобуття знань учнями.

Учні таких шкіл мали право на скорочений робочий день або тиждень з оплатою 50 % від основної заробітної плати, одержання додаткової відпустки під час складання випускних і перевідних екзаменів. Стимулом до здобуття повної середньої освіти було закріплення в законодавстві порядку присвоєння високих кваліфікаційних розрядів по найбільш складних робітничих професіях. Таке присвоєння було можливе лише при наявності у робітника середньої освіти.

Велика увага приділялась і житлово-побутовим умовам учнів, які були зайняті на виробництві. Вони забезпечувалися путівками до санаторіїв і будинків відпочинку, туристичних таборів, харчуванням у їдальнях і буфетах шкіл.

Загалом головною направленістю заходів, які проводились в галузі освіти без відриву від виробництва було створення максимально сприятливих умов для учнів при наявних виробничих можливостях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орловский Ю. П. Труд молодежи в СССР. Правовое исследование / Ю. П. Орловский. – М., 1974. – 256 с.
2. Шпортенко О. М. Развитие освіти взрослых в УРСР (1917-1967 гг) / О. М. Шпортенко. – К., 1969. – 166 с.
3. Шпортенко А. М. Становление вечерних школ на Украине / А. М. Шпортенко // Вечерняя средняя школа. – 1968. – № 1. – С. 37.
4. Орловский Ю. П. Совмещение труда с обучением / Ю. П. Орловский. – Барнаул : Алт. КН. Изд-во, 1987. – С. 27.
5. Там само. – С. 34.
6. Орловский Ю. П. Подростки на производстве. Условие труда и учёбы по советскому законодательству / Ю. П. Орловский. – М., 1966. – С. 84.
7. Его же. Совмещение труда с обучением. – С. 45.
8. Его же. Труд молодежи в СССР. – С. 116.
9. Шпортенко О. М. Развитие освіти взрослых в УРСР... – С. 78.
10. Орловский Ю. П. Труд молодежи в СССР. – С. 119.
11. Там само. – 126 с.

Рецензенти: Морозов А. Г., д.і.н., проф.;
Сінкевич Є. Г., к.і.н., доц.

© Конюх В. В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2010 р.